

KAPTEN HARALD HJÄRNES MILITÄRA FÖRFATTARSKAP

Av överstelöjtnant EINAR BENSOW

KAPTEN HARALD HJÄRNE var officer vid Skaraborgs regemente och far till Harald Hjärne. Han var född 1801 på Vaxholms fästning. Sex år gammal blev han inskriven såsom fanjunkare vid Drottningens livregemente. Vid 13 års ålder kom han i tjänst vid flottan och sedan han 1816 avlagt styckjunkareexamen, kommenderades han på våren och sommaren på skonerten Göteborg och var med om kryssningar i Kattegatt. Följande år blev han fänrik vid Skaraborgs regemente, vilket han tillhörde, tills han tog avsked 1848 några månader efter regementets återkomst från den idylliska kommenderingen på Fyen, där de hjälptrupper varit förlagda, med vilka Oscar I ville bispringa Danmark mot Preussen.

Då Hjärne beviljades avsked var han endast 47 år gammal. Året innan hade han ingått äktenskap med Ida Richert, dotter till den berömde politikern och juristen Johan Gabriel Richert. Fram till omkring 1850 bodde familjen på det söder om Skövde belägna Klagstorp, där sonen Harald Gabriel föddes, för

att senare flytta till Stockholm och 1862 till Umeå, där Hjärne blev postinspektör och levde till 1885.

Tjänstgöringen på Axevalla hed under Hjärnas tid var begränsad till några få veckor årligen. Officerarnas löner var små och i de flesta fall torde intresset för utbildningsarbetet varit därefter. Officersyrket präglades av ett fast kamratskap och ett ej oväsentligt festande. Livet på Axevalla hed har väl knappast skildrats bättre än av kaptenen vid samma regemente, konstnären Gustaf Brandelius i en större serie pennteckningar i Skaraborgs pansarregementes officerskårs ägo. Det glada livet gav ej stort utrymme åt allvarliga funderingar på fältmässiga övningar. Såsom ett undantag må betraktas en övning planlagd och utan tvivel genomförd av Georg Carl von Döbeln någon gång i början av 1800-talets första decennium, medan han var överstelöjtnant vid regementet. Men det var före förlusten av Finland och före Karl Johan.

Kapten Hjärne, vilkens fader var överste, hade redan genom sin upp-

fostran i hemmet fått en utpräglat militär inriktning. Att han var en dugande subalternofficer framgår av att han kommenderades till tjänstgöring utom regementet, vilket på den tiden var rätt ovanligt. Såsom kompaniofficer vid Krigsakademien på Karlberg hade han en befattning, som krävde grundliga militära kunskaper och pedagogisk talang för att handleda kadetterna. Hans allvarliga syn på militäryrket avspeglas i de skrifter han utgivit.

Arméns kraftutveckling under kriget mot Napoleon och före unionen med Norge hade varit betydande. Karl Johan hade nått sitt mål. Därefter hade en period av militär avslappning inträtt. Samtidigt hade man fått starka intryck av vad man sett på kontinenten. Det intresse för militär stil och uniformer, som florerat särskilt under Gustaf IV Adolfs bedrövliga pommerska krig, upptog även hos oss en stor del av det militära tänkandet. Samma var förhållandet med exercisen, som huvudsakligen bedrevs i sluten ordning på släta fältet. Man drunknade i detaljer. De mest invecklade formförändringar och evolutioner övades lidelsefullt och det var lätt för en ung officer att snubbla på reglementets föreskrifter. Det gormades och svors, det kommenderades och skyldrades under parader och vaktombyten. Handgreppen med sina många tempon övades i oändlighet till virtuositet. Men sedan tog intresset slut. Övningstiden

var så kort, att man ändå aldrig hann fram till den skicklighet, som man sett utvecklas på kontinenten.

Efter mötet skingrades officerskåren. Envar återgick till den civila verksamhet, som i många fall var nödvändig för att kunna föra ett någorlunda ståndsmässigt hus. Åtskilliga var jordbrukare. De militära studierna kom i andra hand. Kunskaperna från officersexamen satt ej så hårt fast.

I

Kapten Hjärne debuterade såsom militärförfattare med en skrift: »Om fälttjänstövningar jämte en kort anvisning till deras ändamålsenliga anordnande vid indelta infanteriet under de vanliga mötestiderna.» Avhandlingen insändes till Kungl. Krigsvetenskapsakademien och infördes — tydligen med en viss tvekan — i akademiens handlingar 1833. Skriften omfattar endast 26 sidor. Den är radikal, präglas av framsynthet och tanke-skärpa och har en för tiden ovanlig klarhet i framställningssättet. Mycket är ännu aktuellt.

Den då gängse uppfattningen om det välexercerade regementet var att det främst vid inspektion och parad skulle kunna uppträda med »god hållning». Av en allt för kort utbildningstid gick huvuddelen till exercis, medan fälttjänsten försumrades. Exercisreglementet innehöll många manövrar, »vilka väl förnöja ögat på ett övningsfält»,

men har föga praktisk betydelse i fält. Utan att vilja förringa värdet av noggrannhet och precision måste man dock starkt reagera mot de överdrifter härvidlag, som gjorde handgreppen till en ren vetenskap och t. o. m. underkastades modets växlingar. Man måste bereda tillräcklig plats för fälttjänstövningar och sortera ut det som är onödigt i exercisen. Det prydliga måste vika för det nödvändiga.

Sedan man på så sätt berett erforderlig tid för övningar i fälttjänst, gäller det att undervisa den enskilde soldaten. Här kommer författaren in på disciplinen, såväl den yttre, vilken kräver punktlig lydnad, som den inre, betingad av soldatens omdöme och plikttrohet, då han är överlämnad åt sig själv och måste handla efter lägets krav. Undervisningen måste i detalj förläggas till terrängen och soldatens iakttagelseförmåga och beslutsamhet uppövas. Resultatet beror på lärarens skicklighet. Huruvida denna skicklighet existerade i alla befälsgraderna var en sak, varom Hjärne nog hyste vissa tvivel. Han skriver: »Liksom kompaniofficeren måste äga en högre grad av militärisk bildning än soldaten, vilken han skall undervisa och befalla, så bör även regements- och bataljonscheferna stå på en högre punkt av militärisk kunskap och erfarenhet än subalternofficeren för att kunna bibehålla aktning såsom befallande förman, förtroende och uppmärksamhet såsom lärare.» Att det brast

i detta hänseende tycker man sig kunna läsa mellan raderna och att meningen inte föll alla högre officerare på läppen är påtagligt.

Under *befälsmötet* brukade man använda halva exercistiden åt att lära befälet överglänsa truppen i personlig skicklighet och åt teoretiska reglementsstudier. Man borde i stället inskränka på gevärsexercisen. Det vore väl bättre att öva befälet i målskjutning än i att skyldra gevär. Att grundligt förbereda fälttjänstövningar till regementsmötet borde väl vara huvudsaken. Examen i fälttjänstreglementets torra paragrafer borde ersättas med att studera taktiska exempel under majorens ledning ej blott för subalternofficerarna utan också för kaptenerna, vilka förut varit »fridlyste från alla ansträngningar till en fortgående militärisk utbildning». För övrigt bör äldre kaptener, som ej orkar deltaga i övningarna, på ett eller annat sätt förtidspensioneras.

Utbildningen för befälet i fälttjänst bör hava formen av ett enkelsidigt krigsspel. Härvid bör envar av deltagarna ha rätt att yttra sin mening, men majorens måste vara utslagsgivande. Även underofficerare och korpraler bör undervisas på samma sätt men i begränsad omfattning.

Sedan Hjärne behandlat verksamheten under befälsmötet, övergår han till övningarna under *regementsmötet*. Den grundläggande tanken är att vad man under be-

fälsmötet lärt sig tänka, skall under regementsmötet verkställas dvs. praktiskt omsättas i handling. Det program han skisserar är följande. Regementet (då 8 kompanier) delas i 4 avdelningar om 2 kompanier, övningsterrängen i 4 sektorer. 4 olika dubbelsidiga övningar var och en omfattande en viss taktisk verksamhet anpassad efter var sitt terrängavsnitt planeras och genomföres med avdelningarna cirkulerande mellan de olika terrängområdena. Övningarna ledas av bataljonschef eller äldre kompanichef. I varje övning inlägger ledaren sådana moment i form av order eller rapporter, som avser att pröva befälhavarens omdöme och rådighet. De anvisningar, som författaren lämnar för uppläggning av förutsättningar, vittnar om pedagogisk talang och kan tillämpas ännu i dag. På liknande sätt genomföres under regementschefens ledning övningar bataljon mot bataljon. Han ställer stora fordringar på ledarens fantasi, då han menar att »verkligheten bör härmas så mycket som möjligt». Bland anvisningarna läser man också: »Officerarna böra ej tillåtas medföra flera bekvämligheter än soldaten.»

Denna till Krigsvetenskapsakademien inlämnade skrift torde ha väckt ett visst uppseende. I höviska ordalag innehåller den en bitande kritik mot det sätt, på vilket tiden slösades bort, och mot den anda av försoffning, som höll på att bryta ned armén. Två högre officerare,

generalmajoren Casimir Reuter-skiöld och översten i generalstaben Claes Gabriel Bergenstråhle, som förordnades att granska Hjärnes avhandling, letade med ljus och lykta efter något att slå ned på. En del brytningar och rörelser i exercisen, som Hjärne velat utesluta, menade de vara både nyttiga och nödvändiga. Gentemot förenkling av gevärexercisens många tempon ansåg de: »Att bibehålla ordning i en del och försumma den uti en annan stämmer illa överens.» (!) Man angriper författaren för att han föreslagit adjutanter rätt att utfärda ledarens order »på befallning», om chefen för tillfället följer truppens rörelser, enär ett sådant förfarande »ej står i förening med den subalternas ställning dessa personer f. n. innehava». Trots detta föreslogs — ehuru utan någon entusiasm — att författarens idéer måtte följas vid de årliga mötena och skriften införas i akademiens handlingar.

II

Det är ej svårt att finna anledningen till Hjärnes skrift om fälttjänstövningar. Utan tvivel har han tagit starka intryck av den preussiske militärförfattaren Carl von Decker, vilkens lärobok i taktik trycktes i svensk översättning i Stockholm 1830, samma år som Hjärne tillträdde sin tjänst vid Krigsakademien på Karlberg. von Decker, som var lärare vid krigs-

skolan i Berlin, hade emellertid långt tidigare utgivit »Lilla kriget i den nyare krigskonstens anda», som redan 1828 förelåg i sin tredje upplaga. I detta arbete fanns mycket att hämta även för svenska förhållanden utöver vad som finnes i 1819 års tjänstgöringsreglemente, del IV, Tjänsten i fält. Arbetet, som översatts till franska 1827 ävensom till portugisiska, väckte uppmärksamhet. Hjärne översatte det till svenska och tillägnade det generalmajoren och guvernören för Kungl. Krigsakademien Johan Peter Lefrén. Det är möjligt, att översättningen utförts på guvernörens uppdrag. Det omfattar 270 sidor jämte 8 bifogade planscher och trycktes i Stockholm 1835 med en andra upplaga 1855.

»Lilla kriget» utgör inte något reglemente men är redigerad som ett fälttjänstreglemente. Boken är avsedd såsom lärobok med rikliga hänvisningar till dokumenterade händelser från de närmast föregående krigen. Även av författaren komponerade exempel illustrerade på planscherna förekommer. Arbetet är upplagt för självstudium. Det avser att väcka läsarens eftertanke och skola hans omdöme.

Med lilla kriget menar författaren sådan militär verksamhet, som utföres för att underlätta en armés strategiska uppträdande. Dit räknar han spaning, skydd och bevakning under marsch och förläggning, detachementskrig och skärmytslingskrig. Det gränsar till par-

tisankrig men har vida fastare former. Boken är sålunda lämpad för studium i taktik. I arbetet förekommer givetvis en del begrepp och termer, som av översättaren måst förklaras i fotnoter. Själva översättningsarbetet har fordrat ett ingående studium och säkerligen krävt avsevärd tid. Det är antagligt, att det är von Deckers idéer, som föranlett Hjärne att författa den ovan nämnda skriften om fälttjänstövningar. Han har i långt högre grad än de generaler, som genom sina mönstringar bort leda in det militära arbetet i en ändamålsenlig riktning, insett vad kriget verkligen krävde av befäl och trupp, inte handgrepp och parader på övningsfältet utan terrängvana, taktiskt kunnande och förmåga att handla kallt och logiskt framför fienden.

III

Hjärne stannade emellertid icke vid de militära fack- och detaljstudierna. Med kritisk blick följde han de mer eller mindre politiskt influerade inläggen i pressen rörande en omdaning av vår försvarsorganisation under 1800-talets mitt. Sedan Oscar I brutit med den av Karl Johan omhuldade allianspolitiken med Ryssland, hade det försvarspolitiska läget förändrats. Fronten måste vändas mot öster. Den militära livaktigheten ökades. Redan såsom kronprins hade Karl XV utövat inflytande på officerskårerna. Till en början skedde detta visser-

ligen i det glada sällskapslivets tecken under storlägren, men längre fram satte monarken en allvarlig och fältmässig prägel på övningarna. Hjärnes bidrag till försvarsdiskussionen utkom 1860 dvs. 12 år efter det han tagit avsked och i form av en anonym broschyr om 54 sidor betitlad »Några tankar om nationalbeväpning och dess inflytande på svenska krigshärens organisation». Den tillägnades svenska folket och skrevs i sådan form, att den skulle kunna läsas av vem det vara må, som ej ägde några som helst militära fackkunskaper. Såväl denna skrift som den 27 år tidigare publicerade om fälttjänstövningar är präglad av framsynthet och förmåga att se saker i stort. Det är en idéskrift. De fackmässiga detaljerna borde, menade Hjärne, utarbetas av sakkunskapen, först sedan man kommit fram till ett principbeslut.

Den indelta arméns styrka uppgick till ca 25 000 man och beväringens till högst 70 000. Men med en övningstid på 30 dagar fördelad på 2 år var den sistnämnda kategorien långt ifrån krigsutbildad. Att möta en rysk invasion någonstades vid vår 200 mil långa kust var helt uteslutet. För att kunna motsätta sig en landstigande fiende, som i några echelonger om 50 000 man på ett par månader kunde samla en angreppshär på 200 000 man, måste det svenska försvaret baseras på s. k. centralförsvaret utan möjlighet att hindra fienden att ödelägga de

landskap, som han genomtågade. Utgången av ett fälttåg med så underlägsna krafter, som vårt land kunde hinna ställa upp, var då mer än oviss. Och likväl ägde landet en manlig befolkning mellan 25 och 50 år på omkring 580 000 man enligt Statistiska Centralbyråns uppgifter. Förutsättningen för en nationell självhävdelse fanns. Frågan var om svenska folket ville använda den.

För att kunna redan vid kusten möta den i första echelongen landsatta fienden fordrades tillräckligt utbildade och lätt mobiliserade trupper förlagda med möjlighet att snabbt kunna sammandragas mot eventuella landstigningsområden. Den form av krigföring, som utvecklas i Lilla kriget, skulle här komma till användning. Man skulle eftersträva att skada, uttrötta och uppehålla fienden, intill dess en tillräcklig fälthär hunne samlas för att angripa den landsatta styrkan, slå den eller tvinga den att åter inskeppas. Man skulle således tillsvidare fasthålla vid centralförsvarens principen, men, sedan en ändamålsenlig försvarsorganisation genomförts, övergiva centralförsvaret och försöka att »redan vid en fiendes första steg över landets gränser möta honom med tillräckliga krafter att genast jaga honom tillbaka».

Innan man överhuvud kan bygga upp ett försvar starkt nog att kunna ingiva Sveriges folk trygghet mot sin mäktige granne, fordrades en tillräckligt fast grund att bygga på. »Denna grund utgöres i

närvarande fall av en allmän nationalanda, vars allvar och kraft måste framstå på ett så energiskt sätt, att icke något tvivel kan äga rum, det varje svensk man, hög och låg, fattig och rik, erkänner sin plikt att när det gäller taga till vapen och ställa sig som soldat i ledet till fäderneslandets försvar och till upprätthållande av nationens ära och anseende.» I dessa ord ligger det väsentliga av Hjärnes budskap till Sveriges folk för åstadkommande av ett demokratiskt försvar. Med ett brinnande patos slår han an på fosterlandskänslans strängar. Den redan spirande skarpskytterörelsen vittnar om att nationalandan har vaknat. Skjut- och militärövningar för ungdomen vid rikets allmänna läroverk är en tanke, som på många håll redan börjat omsättas i verklighet. Dessa rörelser, framsprungna utan politisk påtryckning, är ej blott nöjen utan ett led i nationalförsvaret.

Enkelt och oförskräckt framlägger så Hjärne sitt militära program. Organisationen skall avse landets försvar. Försvaret gäller i första hand mot Ryssland. Vårt land måste med egen kraft möta fienden, där han angriper. Sverige måste förfoga över en övad och stridsfärdig armé om minst 200 000 man, så förlagd och fördelad, att 40 000–50 000 man på ett par dagar kan koncentreras mot vilken angreppspunkt som helst mellan Gävle och Kalmar. Att hålla en stående armé av nämnd omfattning

ligger utanför Sveriges ekonomiska möjligheter, varför en *nationalbevärning* måste organiseras, för att vårt land ej skall nödgas begära främmande hjälp, som skulle inskränka vårt oberoende. Värdelös vore dock denna nationalarmé utan tillräcklig utbildning och övning.

Det sålunda utformade programmet kunde givetvis ej förverkligas i ett slag utan först efter en serie av utvecklingsstadier. Man borde emellertid eftersträva en nära anpassning till vad som redan fanns att bygga på, nämligen stam och beväring, samt minsta möjliga kostnader såväl för den enskilde som för staten och minsta möjliga anspråk på de vapenpliktigas uppoffringar i fred men stora i händelse av krig.

Hjärne skisserar därefter huvudgrunderna för en svensk härorganisation. Den *reguljära armén* bör omfatta värvade och indelta stamtrupper jämte 5 klasser exercerad beväring, omkring 78 000 man. *Reservarmén* skall bestå av $\frac{2}{3}$ av hela den manliga befolkningen mellan 25 och 45 år, ca 330 000 man. *Landstormen* skulle bildas av alla män mellan 45 och 60 år, varigenom man kunde förfoga över ytterligare 120 000 soldater. Denna armé på över $\frac{1}{2}$ miljon man är ingen utopi. Styrkan är matematiskt redovisad. Med skarp blick för det väsentliga vidrör författaren så organisations-, utrustnings- och utbildningsproblemen. Förutsättningen att nå målet är, att all militär skråanda för-

visas ur tankeutbytet samt att försvarsviljan är stark nog för att genomföra verket.

I uppsatsen om fälttjänstövningar påvisar Hjärne bristerna i utbildningen och anvisar medlen att avhjälpa dem. I utkastet till ny försvarsorganisation följer han samma grundtanke. Framställningen är i båda fallen logisk och övertygande. Hans författarverksamhet visar, att han var besjälad av varm fosterlandskänsla och att han ägde en begåvning, som skulle kommit väl till nytta på ett högre plan.

Långsamt sökte sig en mängd härordningsförslag fram. Först 1885 antog riksdagen en arméorganisation, som utsträckte beväringens utbildningstid från 30 till 42 dagar och ökade årsklassernas antal från 5 till 12. Undan för undan har dock Hjärnes krav på

större offervillighet blivit tillgodosedda — fast långt efter hans död.

Vid ridderskapets och adelns sammanträde på Riddarhuset yttrade sig Hjärne ej blott i militära frågor utan också på de mest skilda områden i administrativa och ekonomiska ärenden. Hans inlägg i debatten präglades av en realistisk åskådning, stora kunskaper och en balanserad form.

En närmare undersökning av kapten Harald Hjärnes liv och fosterländska gärning borde kunna klarlägga samstämmigheten i åskådning mellan honom och sonen, vilkens politiska målsättning skulle sammanfattas i begreppet »Försvar och reformer». Det ideologiska arv, som den rikt begåvade Harald Gabriel fick mottaga av såväl fadern som modern, blev grunden till det livsverk, han skulle komma att utföra.